

УДК 069(1-4):069.4

© Ірина ВАСИЛЬЄВА

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАТОРСТВО В ЕКСПОЗИЦІЙНОМУ ВТІЛЕННІ ТЕМИ «ПОЧАТОК ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»

Розглядаються концептуальні підходи щодо експозиційного втілення теми початку Другої світової війни. Висвітлюються традиції та новаторство у створенні експозиції, зокрема, звернуто увагу на залучення нових музейних предметів, художнє рішення та антропоцентричний погляд на події, факти, явища.

Ключові слова: Меморіальний комплекс, експозиція залу, традиції та новаторство, композиція, художнє рішення, музейні засоби.

Експозиція залу «Початок Другої світової війни», відкрита після оновлення в 1994 р., загалом відповідала погляду історичної науки на події, окреслені його темою. Вона здебільшого вичерпно відображала різні геостратегічні реалії, соціально-політичні явища, що мали місце на початку Другої світової війни. Але якщо брати до уваги музейне втілення теми, то варто зауважити, що основу експозиції становили тексти ключових документів, широко ілюстровані фотоматеріалами з певною кількістю об'ємних експонатів, розташованих на символічній «Дорозі війни». Тут вона бере свій початок, як і музейна експозиція загалом. Визначальним є слово «початок». Саме від нього відштовхувалися наукові співробітники, ухвалюючи рішення про необхідність радикальних змін.

Кожен зал експозиції музею має свою тему, свій образ, однак загальне враження від експозиції багато в чому залежить від того, яким буде початок розповіді. Він має захопити відвідувача, викликати бажання пройти символічною «Дорогою війни» – від першого і до останнього її дня.

З метою створення саме такої експозиції вирішено було відновити традицію показу теми через реліквійні матеріали, як це було в попередніх варіантах 1974 р. і 1981 р. Уже тоді музейні колекції давали змогу за допомогою автентичних матеріалів розкрити теми та підтеми залу. Гордістю експозиції 70–80-х рр. були фото, документи й особисті речі зачинателів руху новаторів у промисловості, на транспорті, у сільському господарстві; учасників боїв на оз. Хасан, у районі р. Халхін-Гол; радянсько-фінляндської війни та інші матеріали, що відтворювали життя країни у 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст.

Плідна робота останніх років із наукового комплектування фондів музею ще більше розширила можливості експозиціонерів. Стало реальним наповнення автентичними матеріалами сучасної експозиції за темою «Початок Другої світової війни».

Однак нова експозиція передбачає і новий підхід до її художнього рішення. У тривалих творчих дискусіях вималювався образ залу – «будівельного майданчика». У 30-х рр. ХХ ст. на політичній арені з'являються дві могутні наддержави – Німеччина, принижена результатами Першої світової війни, яка піднімалася з колін під гаслом «Один народ, одна держава, один фюрер!», та СРСР, що намагався стати «непрístupною фортецею соціалізму». Вони прагнули світового панування. Обидві перетворилися на «будівельні майданчики», де розбудовувалося все – від нових ідеологій до нових армій.

Установлені в залі вертикальні й горизонтальні конструкції, на яких читаємо й будівельні риштування, і ферми нових промислових гігантів, і опори ліній електропередач, окрім смислового навантаження, виконують ще й утилітарну функцію. Вони слугують основою для кріплення фотодокументів, що відображають віхи життя двох країн у цей період, плакатів – дієвих засобів ідеологічного впливу на населення як СРСР, так і Німеччини.

Одна з конструкцій стала стрижнем для композиції «Напередодні», що ввібрала в себе зразки радянської вогнепальної зброї (кулемети ДП зразка 1927 р., гвинтівки Мосіна зразка 1891/1930 рр., карабіни зразка 1938 р., гвинтівки СВТ зразка 1940 р., один із символів Червоної армії – суконний шолом червоноармійця (будьонівка) і реліквійні прапори, які заслуговують на те, щоб про них сказати окремо [1; 2; 3; 4; 5].

Прапор 24-го Могилів-Подільського прикордонного загону [6]. Його особовий склад до 1939 р. гідно захищав ділянку радянсько-румунського кордону від м. Студениця до гирла р. Волоч.

Прапор 1-го Київського артилерійського училища ім. С.М. Кірова [7]. У 1941 р. цей військовий навчальний заклад було визнано кращим серед вузів Червоної армії за рівнем підготовки командних кадрів. Його вихованці мужньо билися з ворогом на фронтах Великої Вітчизняної війни. Тисячі з них були нагороджені орденами й медалями, 37 – удостоєні вищої нагороди – звання Героя Радянського Союзу. Випускник училища І.Д. Черняхівський був двічі відзначений цим високим званням [8].

Прапор колгоспу «Ленінський шлях» с. Потоки Жмеринського району Вінницької області [9]. У роки окупації прапор і державний акт на вічне користування землею колгоспу врятував мешканець села П.С. Мацера.

Навпроти, на «Дорозі війни», – композиція «Навала», що складається зі зразків зброї, військового спорядження нацистської Німеччини та її сателітів, прапора зі свастикою, безліч яких на той час вже заповнили територію 11 країн Європи. Ця частина експозиції зазнала лише перекомпонування вже відомих музейних предметів [10; 11; 12].

Обидві композиції ніби застигли напередодні протистояння двох світів, двох ідеологій. І навіть у цій статичності відчувається велика напруга, яка насичує всю

атмосферу залу. Підсилює напруженість і кольорова гама, де переважають чорний і червоний кольори. Кольори прапорів держав, що невдовзі зйдуться у двобої, диму згарищ, крові й смертоносного вогню, що принесе війна, яка вже стоїть на порозі. Отже, нове художнє рішення надало більшої образності та емоційності в розкритті складної теми залу.

Однак повернімося до змісту нової експозиції. Структурно, і це узгоджується з попереднім варіантом, матеріали подаються за трьома тематичними розділами:

I. Зародження фашизму в Європі, німецький націонал-соціалізм і його перемога в боротьбі за владу. Перетворення Німеччини на тоталітарну агресивну державу.

II. Суспільно-політичні та соціально-економічні процеси в УРСР наприкінці 20-х – у 30-х рр. ХХ ст. Доба «Великого перелому».

III. Формування коаліції держав-агресорів («вісь Рим-Берлін-Токіо»), передумови й початок Другої світової війни.

З часом з'явилася можливість висвітлити нові підтеми, розширити ті, що вже були заявлені, розставити нові акценти.

Якщо репрезентувати перший розділ експозиції, слід зазначити, що його наповнюють абсолютно нові матеріали, які надійшли до музейних колекцій останніми роками й ще жодного разу не експонувалися. Експозиції 1974 р. і 1981 р. обмежувалися декларативним плакатом 1936 р. художників В. Денисова і М. Долгорукова «Фашизм – це війна», нечисленними фотодокументами, підбір яких, доповнений колекцією нагород нацистської Німеччини, був значно розширений під час реекспозиції 1994 р. [13].

Якщо вже згадали про колекцію німецьких нагород, то варто зазначити, що її поповнено новими цікавими зразками. Серед них – Почесний хрест німецької матері у бронзі, запроваджений у грудні 1938 р. у трьох класах: бронзі, сріблі, золоті [14]. Саме цим хрестом нагороджували за народження й виховання в душі відданості фюреру та Німеччині чотирьох чи п'ятьох дітей. Знак «Член команди підводного човна» [15]. Ним із жовтня 1939 р. відзначалися команди підводних човнів за дві атаки на кораблі противника. Знак «За тралення мін, пошук підводних човнів і патрулювання», запроваджений у 1940 р. [16]. Загальна службова медаль 2-го і 3-го ступенів для цивільних осіб за службову старанність і сумлінну працю [17]. Медалі «За віддану службу у Вермахті» за різні терміни вислуги [18]. Медаль «1 жовтня 1938 року» [19]. Її вручали учасникам анексії Судетської області та створення протекторату Богемії і Моравії.

Нагородну систему нацистської Німеччини представляють також і документи: посвідчення до вже згадуваної медалі «1 жовтня 1938 року», а також до медалі «13 березня 1938 року» на честь входження території Австрії до складу Третього рейху. Цікавими є і Свідоцтво переможця у змаганнях зі стрільби з гвинтівки 1936 р. та Грамота звільненому з лав Вермахту 1938 р. [20; 21; 22; 23].

Політична програма націонал-соціалізму була викладена А. Гітлером у написаній ще в 1924–1927 рр. книзі «Моя боротьба». В її основі – расова доктрина, за якою Німеччина мала стати великою через боротьбу німців (вищої раси) з внутрішніми,

а згодом і зовнішніми ворогами за «життєвий простір». З виданнями 1938–1939 рр. німецькою і французькою мовами цієї культової для німців книги відвідувачі музею вже мали можливість ознайомитися [24; 25].

Але тепер розповідь екскурсовода про поширення ідей націонал-соціалізму, а згодом і прихід НСДАП до влади в Німеччині, як-то кажуть, «не провисає», не є лекційною. Вона підкріплена такими раритетними експонатами з нових надходжень до фондів музею, як квиток та значок члена НСДАП, кітель партійного функціонера, карта Німеччини з розподілом партійних осередків за регіонами, видання «Німеччина прокидається. Становлення, боротьба та перемога НСДАП», надрукована невеликим накладом до 10-ї річниці першого з'їзду партії [26; 27; 28; 29].

Задля того, аби ідеї націонал-соціалізму заповнили розум усіх німців, невтомно працювала велетенська пропагандистська машина на чолі з рейхсміністром народної освіти і пропаганди Й. Геббельсом. Він поставив на службу новим ідеалам пресу, кіно, мистецтво, театр, радіо, спорт. Усе це прочитується у пропагандистських листівках з нової колекції музею, а з приймача «Telefunken Super» випуску 30-х рр., що представлений у новій експозиції залу, здається, ось-ось полинуть запальні промови ідеологів «нової Німеччини», супроводжувані бравурними військовими маршами [30; 31].

Тільки сильна, добре озброєна армія могла повернути колишню велич Німеччині, але права її мати вона була позбавлена Версальським мирним договором 1919 р., який поставив крапку в Першій світовій війні. Порушуючи останній, законом від 16 березня 1935 р. «Про загальний військовий обов'язок» на базі рейхсвера в країні створюються нові збройні сили (Вермахт), чисельність яких на вересень 1939 р. сягнула 3 млн осіб [32]. У новій експозиції значно розширено показ військового спорядження, зразків вогнепальної та холодної зброї німецьких вояків.

Останнім часом, переважно завдяки конфіскованим під час спроби незаконного вивозу за кордон і переданих Державною митницею України зразків, у фондах музею сформувалася досить повна колекція холодної зброї Німеччини 30-х – початку 40-х рр. XX ст. В експозиції вона репрезентована дев'ятьма найбільш цікавими зразками. Серед них – кортики (армійський зразка 1935 р., авіаційний зразка 1937 р., морський зразка 1938 р.); тесаки нижчих чинів організації «Німецький трудовий фронт» зразка 1934 р. та рядового складу Німецького Червоного Хреста зразка 1938 р.; ніж членів молодіжної організації «Гітлерюгенд» зразка 1937 р. тощо [33; 34; 35; 36; 37; 38].

Отже, органічне поєднання кращих матеріалів із попередньої експозиції з новими надходженнями до фондів музею, а також з оригінальним художнім оформленням створили образ Німеччини як тоталітарної агресивної держави, готової в будь-який момент вибухнути війною й завдати болю і страждання майже всьому світові.

Як уже зазначалося, нова експозиція побудована на зіставленні двох політичних полюсів, які чітко визначилися напередодні цієї події світового значення, – Німеччини і Радянського Союзу.

Тому другий розділ експозиції присвячено соціально-економічним, політичним, культурним процесам, що відбувалися в СРСР у 30-х рр. Їх розкрито крізь призму подій, що відбувалися на теренах України.

У процесі роботи над новим залом перед науковцями постало завдання наповнити показ змістовними документами, що відобразили б справжні реалії життя українців у Країні Рад 30-х рр. Цілеспрямована робота була здійснена в Центральному державному архіві громадських об'єднань України та Архіві Головного інформаційного бюро Міністерства внутрішніх справ України.

Досліджені й відібрані там документи, поєднані з реліквіями родинних архівів, переданими нащадками учасників подій на зберігання до музею за останній час, що стало результатом наукового комплектування фондів, доповнили документальний і реліквійний масив надходжень радянського періоду. І як результат – удалося змалювати об'єктивний портрет епохи.

Зростає індустріальна міць держави, відбувається процес колективізації на селі, розвивається культура, реформується Червона армія, і водночас невтомно працює репресивна машина, у 1932 – 1933 рр. штучно створюється голод в Україні.

Своєрідною ілюстрацією до популярного в ті часи «Маршу ентузіастів» (муз. І. Дунаєвського, сл. А. Д'Актіля), що звучить у залі, стали комплекси матеріалів новаторів у промисловості, на транспорті, у сільському господарстві – О.Г. Стаханова, М.О. Ізотова, П.Ф. Кривоноса, В.П.Ткаченка та Ф.П. Джуромського, а також зафіксовані на світлинах 30-х рр. нові гіганти індустрії, картини з життя колгоспного селянства [39; 40; 41; 42; 43].

Водночас крізь переможні рапорти й урочисті марші перших п'ятирічок до відвідувача музею ніби пробиваються рядки з листа репресованого робітника комбінату «Апатит», нашого земляка А.Ф. Жубржицького [44]. Як постріли, лунають вирoki колгоспників з Київщини Т.С. Савченку, командирові авіазагону капітану Л.Б. Лучаю, засудженим до вищої міри покарання за сфабрикованими справами. Долинає передсмертний стогін голодних українських селян. Постає запитання: чому серед талановитої плеяди письменників, які прославили у світі українську літературу, ми не бачимо Миколу Хвильового, Валер'яна Поліщука, Івана Микитенка, чий імена серед інших були на прапорі курсу українізації (коренізації) [45; 46; 47].

У новій експозиції з'явилася можливість більш широко показати також процеси, що відбувалися на теренах приєднаних восени 1939 р. і влітку 1940 р. до УРСР Західної України, Північної Буковини та Південної Бессарабії.

«Виборчий бюлетень по виборах до Народних Зборів Західної України кандидата в депутати В.В. Феріна, висунутого селянським комітетом с. Славське Станіславської області», став інформаційним приводом для розповіді про легітимізацію приєднання нових земель. «Зведена відомість про роздачу поміщицької землі в повітах Рівненської області», датована 30 листопада 1939 р., дала підставу для відображення соціально-економічних перетворень у західноукраїнському регіоні. Водночас обидва документи свідчать про запровадження нового адміністративно-територіального устрою на приєднаних територіях [48; 49].

Сільські діти у вишиванках і кептариках за партами просторої світлої класної кімнати – це сюжет світлини «Нова школа в с. Космач Станіславської області», датованої 1940 р. [50]. Нова влада відкрила в регіоні 6 900 шкіл, з яких 6 тис. були

україномовними, однак навчальний процес у цих школах був позначений радянською пропагандою [51]. Педагогічні кадри для освітніх закладів підбирали в центральних і східних областях України. В експозиції – документи Г.Ф. Лукаша, направленою на роботу з Донбасу до м. Дубно [52].

Одним із складників процесу радянзації Західної України та інтеграції її з рештою територій СРСР стали масові репресії. Понад 10 % усього населення західноукраїнського регіону було безжально депортовано і приречено на смерть або страждання далеко від рідних домівок [53]. Це засвідчує «Рапорт начальника УНКВС у Київській області заступникові наркома внутрішніх справ УРСР про рух ешелонів зі спецпереселенцями з районів Західної України» від 4 липня 1940 р. [54].

Як і Німеччина, у 30-х – на початку 40-х рр. Радянський Союз надавав великого значення зміцненню й реформуванню своїх збройних сил. Важливою віхою на цьому шляху було ухвалення 1 вересня 1939 р. «Закону про загальний військовий обов'язок». З цим документом відвідувачів музею на сторінках газети «За Родину» від 5 вересня 1939 р. ознайомлює у своїй доповіді нарком оборони СРСР Маршал Радянського Союзу К.Є. Ворошилов. Інформативності розповіді про Червону армію напередодні війни додають і залучені до експонування довідка про призов, службова книжка червоноармійця [55; 56; 57].

Закріплений законом перехід від територіального принципу комплектування військ до екстериторіального дав можливість збільшити кількісний склад армії в період з 1936 р. до 1939 р. майже вдвічі [58]. А за два роки перед війною – ще у 2,8 раза [59]. Армії катастрофічно не вистачало командних кадрів. І справа тут не тільки в репресіях, які, неначе косою, викосили тисячі командирів різних рангів.

Понад 200 військових училищ і 19 академій, які здійснювали їхню підготовку на літо 1941 р., просто не могли встигнути за такими швидкими темпами зростання лав армії [60]. У новій експозиції залу – матеріали про підготовку командних кадрів Академією Генерального штабу, 1-м Київським артучилищем ім. С.М. Кірова [61; 62].

Передвоєнні військові маневри, паради проілюстровано у позавітринному показі вже відомими за попередніми варіантами експозиції фотодокументами [63].

Численні негаразди в бойовій, організаційній і технічній підготовці Червоної армії засвідчила радянсько-фінляндська війна 1939–1940 рр., під час якої загинуло близько 127 тис. радянських воїнів [64]. Серед них – воїни, призвані Обухівським РВК Київської області, які зазначені в списку, складеному в 1940 р. [65].

Залучені до експонування в цьому розділі матеріали в цілому відображають ступінь готовності СРСР і його армії до війни.

Формування коаліції держав-агресорів («вісь Рим-Берлін-Токіо»), а це одна з тем третього розділу експозиції залу, традиційно представлена фотодокументами, що вже стали хрестоматійними. Вони висвітлюють підписання угод у Мюнхені 29 вересня 1938 р. та в Берліні 27 вересня 1940 р.

За допомогою фото та газетних матеріалів 1939 р. розкрито процес підписання договорів між СРСР і Німеччиною, що певною мірою призвели до початку Другої світової війни й легітимізували перші завоювання, зокрема: про ненапад від 23 серпня

1939 р. [66] та дружбу і кордон від 28 вересня 1939 р. [67]. Копія таємного додаткового протоколу до першого договору подається з посиланням на Архів Президента РФ [68]. Приводом для розповіді про те, що паралельно Радянський Союз вів переговори з Великою Британією і Францією, завівши їх практично в глухий кут, є публікація «Англійський і французький уряди не бажають рівного договору з СРСР» в газеті «За Родину» від 5 липня 1939 р., представлений в новій експозиції залу [69].

Початок Другої світової війни вже традиційно символізує фотодокумент «Німецькі солдати знищують прикордонні знаки на польсько-німецькому кордоні», датований 1 вересня 1939 р. Розвиток подій засвідчує промова Голови Раднаркому СРСР В.М. Молотова від 17 вересня 1939 р. [70]. Підсумки вересневої кампанії 1939 р. підбиті в статті «Німецьке командування про результати війни в Польщі», опублікованій у газеті «Фрунзевец на учениях» за 26 вересня 1939 р. [71].

Таким чином, Друга світова війна розпочалася. Зібрані останніми роками музейні предмети, що поповнили фондів колекції музею, дають змогу визначити український фактор як у подіях передодня війни, так і на її початку.

Так, посиленого звучання набула тема «Карпатська Україна – спалах незалежності», де у розділі, присвяченому цим подіям, відвідувачі музею можуть побачити фотодокумент, на якому 13 січня 1939 р. зафіксовано підготовку ноти польському уряду А.І. Волошиним – прем'єр-міністром (з 15 березня 1939 р. – Президент) та М.І. Кочерганом – міністром закордонних справ Карпатської України з приводу діяльності терористів на території автономії [72].

Волелюбним духом наповнене звернення уряду «До всіх громадян Карпатської України», опубліковане в газеті «Нова свобода» 5 лютого 1939 р. напередодні виборів до крайового парламенту – Сойму [73].

Матеріалами, що свідчать про національну ідентифікацію населення Карпатської України, наповнений Народний календар на 1939 рік, виданий напередодні в м. Хуст [74].

Черговий документ, а це копія Конституційного закону про незалежність Карпатської Української Республіки, прийнятий 15 березня 1939 р., у якому затверджувався герб, прапор, гімн нової держави, акцентує увагу на тому, що це був дійсно спалах незалежності, який освітив дорогу до омріяної мети наступним поколінням українців [75].

Трагічним завершальним акордом у висвітленні мужньої боротьби за свою незалежність маленького краю стала в новій експозиції фотолістівка «Зустріч польського та угорського прикордонників 18 березня 1939 р.» [76]. Уже на спільному кордоні. Уже за умов зникнення з карти світу хай і такої, що проіснувала декілька днів, незалежної держави – Карпатської Української Республіки.

Початок Другої світової війни поставив українців перед фактом участі в ній по різні боки фронту. Наразі фондів колекції дають можливість розкрити цю тезу музейними засобами – це є також новацією експозиції. Поруч з атестацією капітана З.К. Слюсаренка, начальника штабу батальйону 4-ї танкової бригади, який у складі Українського фронту брав участь у вересневій кампанії 1939 р., можна побачити

зошит із віршами О.М. Боярчука, поштові картки М.Т. Пальчевського – українців, вояків польської армії [77; 78; 79].

Наближення війни до кордонів Радянського Союзу і напруженість становища передає отримане нещодавно від Служби зовнішньої розвідки України розвідзведення № 14 розвідувального відділу штабу КОВО за період з 1 до 10 травня 1941 р. [80]. Воно суперечить змісту Повідомлення ТАРС, що опубліковане в газеті «Комуніст» 14 червня 1941 р., яка експонується в залі. На цій ноті невизначеності переривається музейна інтерпретація подій, означених темою залу.

Завершальна композиція залу – вікно звичайної радянської оселі, через яке пробивається світанок 22 червня 1941 р., силуети німецьких вояків на західному березі Бугу. Ця картина так співзвучна з уже згадуваними «Напередодні» і «Навала». Статична за своєю побудовою і змістом, композиція змушує відвідувача затамувати подих, як весь світ тоді, у 41-му, напередодні великого протистояння двох світів, двох ідеологій.

Отже, з часу створення нової експозиції, присвяченої початку Другої світової війни, минув рік. За цей період сотні тисяч відвідувачів музею ознайомилися з унікальними матеріалами, отримали відповіді на запитання, відчули подих минулого, перейнялися музейними образами. Про це свідчать численні схвальні відгуки і фахівців, і пересічних екскурсантів. Наразі можна стверджувати: зал органічно вписався в структуру головної експозиції, став її невід'ємним складником. Це відбулося завдяки багатьом чинникам, зокрема вдалому поєднанню традиційних методів та новітніх засад в експозиційній практиці.

Джерела та література:

1. *Фонди Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» (далі – МКНМІВВВ).* – КН-1923. – ЗТ-124; КН-1833. – ЗТ-117; КН-1920. – ЗТ-122; КН-181917. – ЗТ-1147.
2. *Там само.* – КН-220898. – ЗТ- 1394; КН-220900. – ЗТ-1396; КН- 222157-222166. – ЗТ-1399-1408.
3. *Там само.* – КН-222167-222168. – ЗТ-1409-1410.
4. *Там само.* – КН-222173-222174. – ЗТ-1415-1416.
5. *Там само.* – КН-249836. – РТ- 3510.
6. *Там само.* – КН-43887. – РТ-1450.
7. *Там само.* – КН-206299. – РТ-2861.
8. *Киевское высшее артиллерийское инженерное училище им. С.М. Кирова. История училища.* – К., 1965. – С. 7.
9. *Фонди МКНМІВВВ.* – КН-4334. – РТ-437.
10. *Там само.* – КН-21280-21284. – ЗТ-365-369; КН-61781-61782. – ЗТ-879-880; КН-21375. – ЗТ-460; КН-21307. – ЗТ-392; КН-4563. – ЗТ-846; КН-203808. – ЗТ-1293; КН-56441. – ЗТ-809; КН-21355. – ЗТ-438; КН-38645. – ЗТ-788; КН-3597. – ЗТ-166; КН-3789. – ЗТ-818; КН-22853/1,2. – ЗТ-534/1,2; КН-226716. – ЗТ-1492.

11. Там само. – КН-7632. – РТ-747; КН-7634. – РТ-749; КН-7637-7639. – РТ-752-754; КН-246774-246775. – РД-235-236; КН-160095. – РР-1622; КН-10818/1,2. – РШ-193/1,2.
12. Там само. – КН-680. – РТ-25.
13. Там само – КН-23372. – П-189.
14. Там само. – КН-6811. – НН-912.
15. Там само. – КН-237208. – НН-13407.
16. Там само. – КН-221377. – НН-12936.
17. Там само. – КН-6799-6800. – НН-902-903.
18. Там само. – КН-232547/1,2. – НН-13328/1,2.
19. Там само. – КН-24564. – НН-1718.
20. Там само. – КН-249849. – Д-57498.
21. Там само. – КН-249848. – Д-57497.
22. Там само. – КН-249846. – Д-57495.
23. Там само. – КН-24845. – Д-57494.
24. Там само. – КН-218640. – Д-24885.
25. Там само. – КН-218641. – Д-24886.
26. Там само. – КН-16781/3. – Д-3489/3; КН-237202. – НН-13406.
27. Там само. – КН-237537/1. – РТ – 3400/1.
28. Там само. – КН-228365. – К-25535.
29. Там само. – КН-229050. – К-25628.
30. Там само. – КН-245053/1-4, 6-7,12. – Філ.-2035/1-4, 6-7,12.
31. Там само. – КН-216544. – РР- 2074.
32. *Енциклопедія Третього рейха*. – М.:Локид-Миф, 1996. – С. 111.
33. *Фонди МКНМІВВВ*. – КН-246340. – ЗТ-1517.
34. Там само. – КН-246339. – ЗТ-1516.
35. Там само. – КН-94560. – ЗТ-1060.
36. Там само. – КН-246345. – ЗТ-1522.
37. Там само. – КН-246346. – ЗТ-1523.
38. Там само. – КН-246344. – ЗТ-1521.
39. Там само. – КН-3581. – РР-100.
40. Там само. – КН-3580. – РТ-398.
41. Там само. – КН-51392. – Д-11501.
42. Там само. – КН-47462. – Д-10576.
43. Там само. – КН-36393. – Д-8281.
44. Там само. – КН-226696. – Д-40053.
45. Там само. – НД-28243, 28245/3.
46. Там само. – НД-28394, 28397.
47. Там само. – КН-196527. – Г-71454.
48. Там само. – КН-36397. – Л-3057.
49. Там само. – НД-28226/322.
50. Там само. – КН-8662. – Ф-3128.
51. *Патриляк І.К. Україна в роки Другої світової війни / І.К. Патриляк, М.А. Боровик. – К., 2010. – С. 61.*

52. *Фонди МКНМІВВВ. – КН-233495. – Д- 45032; КН-233499. – Д-45036.*
53. *Патриляк І.К. Назв. праця. – С. 65.*
54. *Фонди МКНМІВВВ. – КН-53161/1. – Г-11057/1.*
55. *Там само. – КН-210637. – Д-34033.*
56. *Там само. – КН-192083. – Д-28191.*
57. *История второй мировой войны 1939-1945. – Т. 2. – М.: Воениздат, 1974. – С. 199.*
58. *История второй мировой войны 1939-1945. – Т. 3. – М.: Воениздат, 1974. – С. 441.*
59. *Там же. – С. 417.*
60. *Фонди МКНМІВВВ. – КН-136452. – Д-20654.*
61. *Там само. – КН-208133. – Д-33501.*
62. *Там само. – КН-134177. – Ф-19556; КН-9070. – Ф-3311; КН-12308. – Ф-2832.*
63. *Книга Пам'яті України. Полягли в снігах Суомі. – Т.2. – К.:Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2004. – С. 55.*
64. *Фонди МКНМІВВВ. – ТФ-5185/3. – Спр. № 3.*
65. *Там само. – КН-60084. – Г- 13295.*
66. *Там само. – КН-187032. – Г-70377.*
67. *Архів Президента РФ. – Особлива папка. – Пакет № 34.*
68. *Фонди МКНМІВВВ. – КН-53142/1. – Г-11038/1.*
69. *Там само. – КН-53167. – Г-11063.*
70. *Там само. – КН-68682 – Г-14716.*
71. *Там само. – КН-229766. – Ф-30674.*
72. *Там само. – КН-229084. – Г-78549.*
73. *Там само. – ТФ-5636.*
74. *Там само. – НД-27416.*
75. *Там само. – КН-233613. – Ф-30864.*
76. *Там само. – КН-227475. – Д-40364.*
77. *Там само. – КН-233832. – Д-45221.*
78. *Там само. – КН-234676-234677. – Д-45836-45837.*
79. *Там само. – КН-247614. – Д-25966.*
80. *Там само. – КН-20053. – Г-1148.*

© Ирина ВАСИЛЬЕВА

ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО В ЭКСПОЗИЦИОННОМ ВОПЛОЩЕНИИ ТЕМЫ «НАЧАЛО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ»

Рассматриваются концептуальные подходы к экспозиционному воплощению темы начала Второй мировой войны. Освещаются традиции и новаторство в создании экспозиции, в частности, обращено внимание на привлечение новых музейных предметов, художественное решение и антропоцентрической взгляд на события, факты, явления.

Ключевые слова: Мемориальный комплекс, экспозиция зала, традиции и новаторство, композиция, художественное решение, музейные средства.

© Iryna VASYLIEVA

TRADITION AND INNOVATION IN THE EXPOSITIONAL EMBODIMENT OF THE THEME «THE BEGINNING OF THE SECOND WORLD WAR»

Conceptual approaches to the expositional embodiment of the theme of the beginning of the Second World War are reviewed. The tradition and innovation in creating of exposure are highlighted, particularly attention is paid to the involvement of new exhibits, artistic decisions and anthropocentric view on events, the facts and phenomena.

Keywords: Memorial exhibition hall, tradition and innovation, composition, artistic design, museum facilities.